

PULA IMVULA

Lenaneo la ntlafatso ho balemi

Before

After

"HAEBA QALEHONG O SA ATLEHE, LEKA HAPE LE HAPE." HANTLENTLE LENA KE LEPETJO LA LENANELO LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI. SEPHEO LE MORERO WA LENANELO LA RONA KE "HO NTSHETSA PELE BALEMI BA BAHWEBI BA BATHO BA BATSHO LE HO KENYA LETSOHO TSHIRELETSONG YA DIJO TSA LELAPA LE TSA NAHA KA TSHEBEDISO E MATLA YA MEHLodi YA TLHAHO EO MOLEMI KA MONG A NANG LE YONA". ENA RURI KE NNETE E TSWILENG MATSOHO, MME HAPE KE MOSEBETSI O BOIMA!

Ka dilemo tse ngata, re ile ra tsetela ho batho – re tshwere ka thata ntshetsopeleng ya balemi. Re na le dihlopha tsa boithuto, diteko tsa dipontsho, matsatsi a balemi, tlhodisano ya Molemi wa Selemo, tshehetso e fuwang molemi ka mong polasing, dithuto tse ngata tsa kwetliso, kgaso tsa radio, hammoho le lengolo la kgwedi le kgwedi la Pula Imvula. Ka tsena tsohle sepheo ke ho fana ka bokgoni. Re na le bahokahanyi ba supileng ba provense ba sebetsang ka thata ho tsetela bophelong ba balemi ba rona.

Le ha ho le jwalo, ha o le molemi, ka nako e nngwe o tshwanela ho kena kgwebong ya temo, e leng se bolelang hore o tshwanela ho ba le mobu o ka lengwang, diterekere, disebediswa tsa ho lema hammoho le tse kenngwang mobung. Mona he, ke moo phephetso e kgolo e leng teng. Dilemong tse sa tswa feta, tlhahiso ya dijothollo ha e a ka ya ba ntle haholo, mme ka baka lena ho bile boima hore balemi ba fumane kadimo ya tjehele, mme ha ho a ka ha ba teng phaello eo ba neng ba ka tsetela ka yona temong le metjhineng.

Hoba re etswe hampe ke e nngwe ya dibanka tse adimanang ka tjehele, e leng e ileng ya tshepisa ho thusa ka tjehele empa qetellong ya hloleha, re bile mathateng a tjehele re le balemi. Diteko di nnile tsa etswa tsa ho fumana tjehele Lefapheng la Temo, empa tholwana e bile tse fokolang haholo ka dilemo. Ha re se re lahletse thaole, baemedi ba Lefapha la Ntshetsopele ya Mahae le Ntjhafatso ya Mobu ba ile ba fihla Bothaville ho tla re bolella ka 'lenaneo la ntlafatso' (recapitalisation).

Ka mora dipuisano tse ngata, ho ile ha saenelwa

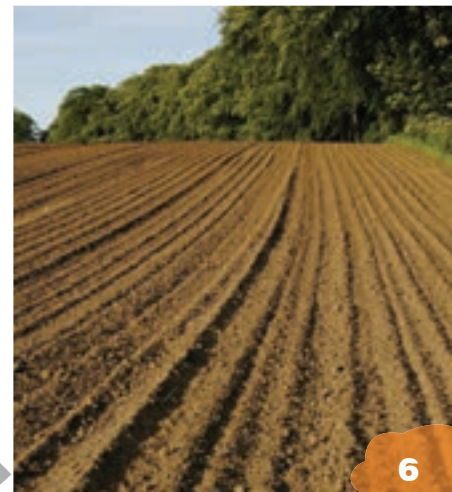
Koranta ya grain SA ya
bahlahisi ba ntseng ba hola

BALA KA HARE:

- 4 > Peo ya selemo = dilemo tse supileng tsa mahola!
- 7 > Kotulo – re dihela dikgala bukeng ya tlhahiso
- 8 > Ke diprojeke tse kae tseo o ka di kgonang?

5

6

Mme Jane O re...

Ka nako eo o tla fumana kgatiso ena ya Pula e tla be e batla e le nako ya ho tla Letsatsing la Kotulo la NAMPO ya Grain SA. Hopola hore NAMPO ke pontsho e kgolo ya temo e tshwarelwang ka ntle-nyana ho Bothaville selemo le selemo kgwedding ya Motsheanong. Selemong sena pontsho ena e tla ba ka la 15 ho isa ho la 18 Motsheanong 2012.

NAMPO e tshwaretse mang le mang lethonyana ya thahasellang temo – ho tloha dikgomong tsa nama, dipoding, dinkung, diterekereng, metjhineng le tse ding tse ngata. O ka nka letsatsi kappa a seng makae o ntse o itjhebeli, mme wa bona dintho tse makatsang tse amanang le lefapha la temo (mmoho le maphephe a manyane moo bomme ba tla reki-setsa ho ona).

Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi le lona le tla ba le dipontsho nakong ya NAMPO – ka hoo, ikitlaetse ho etela moo – re tla lebella ho o bona. Phokojwe e ne e hloke mohatla ke ho romelsetsa! Tlo, o inwese ka nkgol!

The Farmer Development exhibition at NAMPO 2011.

Lenaneo la ntlafatso ho balemi

tumellano pakeng tsa Lefapha le Grain SA, mme dintlha tse latelang di ile tsa kenyelletswa tumellano:

“Lefapha le amohetse Leqheka le Batsi la Ntshetsopele ya Mahae (Comprehensive Rural Development Strategy) (“CRDP”) le hokahantsweng le mobu le ntjhafatso ya temo le tshireletso ya dijo tse theilweng phetohong e nang le ditshiya tse pedi, e leng ntshetsopele ya mahae le ntjhafatso ya mobu.

Maqheka a sebediswang ho kenya tshebetsong CRDP a kenyelletsa tlhophiso ya batho ba mahaeng ya ho nka boikarabelo ba mehato, ho tsetela meralong ya ikonomi le ya setjhaba, tshebetso e eketsehileng ya ikonomi le bophelo ba mahaeng hammoho le ntjhafatso e tshwarelwang ya naha le ya temo.

Katamelo ya CRDP ntshetsopeleng (matshwao a yona e leng kgolo le katleho, kgiro e phetlahetseng, moputso o kgemang mmoho wa tekano hammoho le tswelopele ho tsa setso) e kenyelletsa phediso ya semorabe ikonoming ya mahaeng mabapi le kgolo e kopanetsweng le e tshwarellang nako e telele, kabo ya mobu e lekaneng bohle ka mokgwa wa demokerasi, hammoho le tshebediso e akaretsang bong ba bohle, tlhahiso e shebaneng le morabe le boemo ba motho mabapi le tshireletso ya naha mabapi le dijo tsa setjhaba naheng yohle.

Projeke ya teko e se e simollotse (ka lenaneo la ntlafatso le ntshetsopele, leo sepho o ona e leng ho eketsa tlhahiso; ho tiisa tshireletso ya dijo; ho etsa hore balemi ba banyane ba fetohle bahwebi ba sebele hammoho le ho theha menyetla ya mesebetsi lefapheng la temo) ho thusa majalefa ho kenya letsoho Mosebetsing

wa Ntshetsopele ya Molemi/Grain SA. Lefapha, ka mora dipuisano le Grain SA, le kopile ho ba le seabo sa ho thusa ka ditsebi tsa sethekgenike mabapi le ho tshhehetsa balemi, ho fihlella merabaka, le ho thusa ka tshhehetsa ya ditjhelete nakong e telele. Grain SA e tla fana ka moralo wa kgwebo (business plan) mabapi le molemi ka mong, e leng o tla amohelwa ke Lefapha. Ho boetse ha dumellanwa hore ka ha tlhahiso ya dijothollo ke ya nako tse itseng feela (sehla), mme e itshetlehile haholo ka maemo a lehodimo, meralo ena ya kgwebo e ka nna ya tshwanela ho fetofetolwa nako le nako, e le ho etsa bonnete hore dithuso tsohle tsa tjhelete ya mmuso di sebediswe ka tshwanano, mme di be molemong wa molemi ka mong.

Grain SA e tla bula akhaonto e ka thoko eo ho yona ho tla kenngwa dithuso tsohle tsa ditjhelete tsa ntlafatso (recapitalisation).

Grain SA e tla thusa balemi ho sebedisa dithuso tsa bona tsa ntlafatso hore ba kgone ho phahamisa tshebediso ya mehlodi ya tlhaho le ho kenya letsoho ntshetsopeleng ya molemi. Tshebediso ya tjhelete ena ya tshhehetsa e tla kenyelletsa ditokiso diterekereng le disebedisweng tse leng teng, ho rekweng ha disebediswa tse ntjha le tse seng di ile tsa sebetsa, dikenngwamobung tsa tlhahiso mabapi le mefuta e fapaneng ya dijothollo, theko ya mehlape, ditshenyehelo tsa meralo ya motheo, e leng diterata tse tshireletsang meedi masimong, difehlamoya (windmills), ditokiso tsa masaka kapa maphephe – ho ya ka moralo wa kgwebo.

“Tumellano ena e tla sebediswa naha ka bophara, mme e tla dumella Grain SA ho thusa balemi diprovenseng tsohe tse robong.”

Before

After

Hape ho ya ka tumellano, re hlophisitse meralo ya kgwebo ya balemi ba 16 bao e bileng majalefa a mananeo a ntjhafatso ya mobu, bao e bileng diitho tsa Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi. Tjhelete kaofela e etsang dimilione tse 36 tsa diranta e ile ya kenngwa akhaontong e ntjha ya banka, mme re ile ra kgona ho kenya dintho tshebetsong. Ena e bile taba e thabisang haholo emp'a e kgathatsang matla ka ha mahlo kaofela a ne a le sehlopheng se sehlowanyane!

Haesale e ntse e le tumelo ya rona hore le ka mohla re ke re a etsetsa balemi diqeto – mananeo a rona kaofela a matlafatso le ho ntshetsa pele balemi, mme re ile ra ikemisetsa ho etsa jwalo le ka lenaneo la ntlafatso (recap).

Hore re be le tshehetso e lekaneng, re ile ra hlwaya balemi ba bahlano ba boletseng hore ba ka thabela ho ba baeletsi le babataisi ba balemi (ba bane ba bona ke bakwetlisi lenaneong la rona). Flip du Preez wa Senekal o kwetlisa balemi ba bahlano moo, Attie Louw o kwetlisa molemi a le mong haufi le Bloemfontein, Eduard Foord o thusa ba bararo (Bothaville, Wesselsbron le Hennerman), Bertie Human o thusa ba bararo haufi le Welkom, mme Johan van der Merwe o thusa ba bane lebatoweng la Theunissen.

Re ile ra tlameha ho fumana tjhelete ya tlatsetso ofising ya Bothaville. Re bile lehlohonolo ho kenyelletsa Marina Kleynhans sehlopheng sa rona. Marina o sebeditse lefapheng la di-tjhelete la Grain SA dilemo tse ngata. O motle tsamaisong ya di-tjhelete le ditekanyetso. Re ile ra tlameha ho theha pokello ya dibuka tse ntjha tsa Pastel, mme re leboha Philip Smith ka ha sena se ile sa fihlellwa. Molemi ka mong o na le dikhoutu tsa hae, e leng se ileng sa thusa hore re be le rekoto e phethahetseng ya phapanyetsano e nngwe le e nngwe hammoho le ho bona tshebediso e nngwe le e nngwe ya tjhelete papising le ditekanyetso tse entsweng.

Le hoja meralo e ntsheditse pele le ho saenelwa ke molemi ka mong, re lemohile hore ho bohlokwa hore balemi ba kenyelletswe mohatong o mong le o mong o nkwang. Re ile ra hlophisa mokgwa oo ka ona molemi hammoho le motataisi ba tshwanetseng ho etsa kopo ya thomello mabapi le ntho e nngwe le e nngwe e rekhang – diquotation tsa tjhelete e sebediswang di tshwanetse ho kgema mmoho le kopo (order) ya tse batlehang. Lebaka la diquotation ke hore re be le bonnete ba hore tjhelete e sebediswa ka bohale, le hona ka nako e le nngwe re ruta balemi ba rona molemo wa ho etsa dipapiso mabenkeleng a fapaneng pele ba reka. Ditefello tse etswang di etswa ka mokgwa wa elektronike ho tloha Bothaville, ho ipapisitse le mekgwa kapa metjha ya tshebetso ya Grain SA. Ha ditefello di entswe, molemi, motataisi le morekisi wa thepa ba fumana sms e ba tsebisang ka ditefello tse entsweng. Morekisi o fumana tsebiso ya hore tjhelete e rometswe, e le hore thepa e ka nna ya tsamaiswa.

Ka ha re qadile ho sebedisa lenaneo ka kgwedi ya Mphalane, re ile ra tlameha ho simolla ka tsa bohlokwa ha re sebedisa di-tjhelete – qalong e bile diterekere le disebediswa tsa temo, e leng tse hlokaahalang (tse ntjha le tsa kgale), mme yaba ho latela tse kenngwang mobung. Hang ha dijothollo di se di hlahile, re ile ra tsepamisa maikutlo dintlheng tse ding – mehlape le meralo ya motheo. Ho fihlela jwale, balemi ba se ba sebedisitse R27 million ya R36 million e neng e se e tjahahetswe morwana – tshebediso ya tjhelete e leng tlasa taolo e tla nne e tsewe pele ho fihlela ditekanyetso tsohle di sebedisitswe.

Difoto tse teng mona di bontsha tse ding tsa tse bonahetseng pele le hamorao. Lenaneo lena le entse phapang e kgolo bophelong ba balemi bana, mme le tshwanetse hore ebe le tla ba beha boemong bo tsitsitseng.

JANE MCPHERSON, MANEJARA WA LENANEO LA GRAIN SA LA NTSHETSOSPELE YA MOLEMI

Before

After

Before

After

Lenaneo la ntlafatso le entse phetoho e kgolo bophelong ba balemi ba ileng ba fuwa menyetta ke Lefapha la Ntshetsopele ya Mahae le Ntjhafatso ya Mobu.

Peo ya selemo

= dilemo tse supileng tsa mahola!

Dilemong tsa bo1940, Georges de Mestral, moenjiner le mosibolli wa Switserlane, a tswa ho otlolla maoto le ntja ya hae. Ha ba kgutla, ba kgutla ba hometswe ke mofuta wa dipeo tse ka hara mekotlanyana, tseo ka mokgwa wa tlhaho di kgonang ho jaleha dibakeng tse ding moo di ka melang teng. Ha a ntse a hlomolla mo-home ona ntjeng ya hae le dikausung tsa hae, a tlelwa ke mohopolo wa ho shebisisa peo ena tlasa motjhine wa microscope (o hodisang dintho). Moo a bona dihuku tse ngata, tse sa tlwaelehang, tse ka balwang ka makgolo, tse itshwareletsang ha bonolo tshweleng. Ka mamello ya hae, qetellong a kgona ho iketsetsa huku e jwalo eo a ileng a e reha lebitso la Velcro. Sehlahiswa sena se ile sa tuma haholo ho feta zipper ya kgale, mme mehleng ya kajeno e sebediswa bophelong ba letsatsi le letsatsi ka mekgwa e mengata e fapaneng.

MOLEMI E MOTJHA DILEMONG, YA HIRILENG MASIMO HO LA NORTH WEST O ILE A HLAHISA HO KGATHALA MATLA HA HAE HA A LEMOHA HORE O TSHWANELA HO NKA LEETO LE LENG HAPE HO YA MASIMONG A HAE A POONE LE A SONEBLOMO A TSHWERE SEFAFATSI SA HAE HA A TSWELA PELE NTWENG YA HO LWANTSHA MAHOLA. HO FAFATSA HA HAE HO BILENG KA MORA NAKO HO BILE JWALO LE HOJA LENANEO LA HAE LA PELE HO SEHLA LE ILE LA ETSWA HO YA KA KELETSE E NTLE EO A E FUMANENG HO BAEMEDI BA DIKHEMIKHALE, MME A ENTSE TSOHLE JWALO KA HA A BOLELETSWE!

Jwale o simolla ho utlwisisa tshenyo ya mahola ka dilemo tsohle tseo masimo ano a hirilweng a ileng a dula a lahlilwe, a sa sebediswe kapa ho sa ka ha ba teng taolo e lekaneng ya mahola. Banka ya peo e ntse e dutse e tletse, e tebile tlasa mobu. Ntwa ke e kgolo, molemi ha a tshwanela ho kgathala matla...

Manganga a mahola ha se a tshwanetseng ho nkelwa fatshe hobane feela molemi a a lwantsha ka dibolayalehola tse phethahetseng. Hona ha ho bolele hore ntwa e fedile. Hopola hore semela se le seng sa dandelion se etsa dipeo tse fetang 15 000 moo e nngwe le e nngwe e ka phelang dilemo tse ka bang tse tshelletseng mobung, mme e ka etsang dipeo tse ding tse fetang 15 000 ha peo ka nngwe e mela mobung. Re tshwanetse ho hopola hore mahola a ka arolwa ho ya ka mekgahlelo e fapaneng: ma-

jwang a sa batleheng; dimela tse nkileng sebopeho sa majwang a bitswang "sedges" hammoho le dimela tsa mahlaku a sephara. Bongata ba mahola ana ke a selemo le selemo kapa a dilemo tsohle. A selemo a qeta saekele ya ona ya bophelo nakong ya sehla se le seng, mme a boela a hlahisa a mang a tswang peong. Mahola a dilemo tsohle a phela dilemo tse ngata, mme a ikatisa tlasa mobu ka mokgwa wa peo, mme a boima ho ka laoleha.

Cocklebur (*Kankerroos*)

Bothata bo bong boo bomanejara ba disiu (*silos*) mona Afrika Borwa ba shebanang le bona ha ba kereita dijothollo tse tlišwang disiung ke Cocklebur kapa Kankerroos e tlwaelehileng. Cocklebur ke lehola le matla, le tjhefo, le seng le fetohile lehola le hlaselang lefatshe ka bophara, mme le na le bokgoni ba ho hlodisana ka katleho kgahlanong le bohola ba mefuta ya dijothollo. Ke semela se ikamahanyang ha bonolo le maemo. Se phama haholo mobung o nonneng, o tebileng, mme se ka nna sa tswela pele le ho ba le ditholwana tse ka etsang peo mobung o fokolang, o om-meng, o sa tebang haholo. Cocklebur ke semela se mahwashe se hlahang selemo le selemo se ka holang ho fihlela bophahamong ba maoto a mararo. Se na le dikutu tse thata tseo bokantle ba tsona bo nang le meriri e mahwashe. Dipalesa tsa sona ha se tse iponahatsang haholo. Dipalesa tse tona di bopa dihlotshwana tse nyane tse tshella tse welang fatshe.

Dipalesa tse tshedi tsona di nyane, di talanyana, mme di tswela pele ka ho fetoha “ditholwana” tse telele, tse sootho, tse bitswang “burrs”. “Burrs” tsena di phuthetswe ke metsu e thata e ikentseng dihukunyana tse home-lang matlalong a diphoofolo, kapa boyeng kapa diphahlong tsa batho e le mokgwa wa ho hasanya peo hohle moo e ka fihlang teng. Ona ke mokgwa oo diphoofolo le tsona di hasanyang peo dibakeng tse ding ka ona. Semela sena se ikeketsa ka ho sebedisa peo ya sona. Peo ya Cocklebur e na le bophelo bo bolelele. Dithutong tsa saense ho fumanwe hore peo e keneng mobung botebong ba dinoko tse robedi nakong ya dilemo tse 16 e sa ntse e na le bokgoni ba 15% ba ho mela, e leng se bontshitseng hore dimela tsa cocklebur di boetse di ithahisa hape dibakeng tseo di ileng tsa fediswa ho tsona dilemong tse ngata tse fetileng.

Cocklebur e hlasela masimo, mme e tjhefo mehlapeng. Le hoja di-

phoofolo tse ngata di qoba ho e ja, mme di ikgethela dimela tse ding tse leng teng masimong, diphoofolo tse sa tsotelleng, tse kang dikolobe tsona di a e ja, mme di kula hanghang le ho ithwella ka mora dihora tse seng kae. Peo hammoho le mahaba a manyane a yona ke tsona tse tjhefo haholo, mme ha di jelwe di baka ho nyekelwa ke pelo, ho hlatsa, ho hema ha boima hammoho le hona ho shwa. Ka baka lena, bomanejara ba disiu ba tshwanetse ho ela hloko haholo ha ba kereita dijohollo. Ho fedisa peo ena ba kgutlisetsa morao dijohollo hore di yo sefuwa hape le hape ho fihlela dijohollo di hlwekile, di se na peo ena e tjhefo. Mosebetsi ona ohle ke ditshenyehelo tsa dijhelete tse shebaneng le molemi.

JENNY MATHEWS, MODULASETULO WA
LENANEO LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI

0 se iphumane ka phoofolo tse ngata haholo mariheng ana

NAKONG YA DIKGWEDI TSA LEHLABULA HA MAKGULO A MEHLAPE A NONNE KE DIJO, HANGATA RE WELA MOLEKONG WA HO BOKELLA HAHOLO HO FETA KA MOO RE HLOKANG KA TENG. HANGTA HA RE NAHANE HORE MAKGULO AO A TLA TSHWANELA HO KGANNA JWALO HO FIHLELA KA MPHALANE KAPA PUDUNGWANA PELE HO HLAHA JWANG BO BOTJHA.

O le molemi, o ke ke wa fumana theko e ntle ka phoofolo e otileng – mmara o batla phoofolo e leng boemong bo botle. Qetellong ya hlabula diphoofolo tsa hao di ka nna tsa ba boemong bo botle – ena ke nako ya ho rekisa diphoofolo kaofela tse sa hlokahaleng, le ho banka tjhelete. Diphoofolo tse sa hloka-haleng di kenyetsetsa dikgomo tse tsotetseng, diphoofolo tse seng di sa tswale, manamane a seng a sa anye, dipholo tse tsotetseng, hammoho le marole a mang. Hopola hore dikgomo tsa hao ke feme ya hao – kgomo ka nngwe e tlamehile ho ba le manamane selemo le selemo hore ho be le seo o ka se rekisang. Haeba kgomo tsa hao di sa be le manamane selemo le selemo, ho molemo ho di rekisa, mme o tsetele dikgomong tse nonneng, tse ka o ntshetsang pele.

Jwang nakong ya mariha ha bo na menontsha jwalo ka lehlabula, mme ho bohlokwa haholo ho fa mehlape ya hao tse ntle tseo e ka di nyekang, tse nang le protheine e lekaneng. Phofo ya poone ha se dijo tse lekaneng tsa mohlape ka ha protheine ya yona e le tlase haholo – o tlamehile ho eketsa ka protheine dijong tseo. Ho tswakanya dijo ke ntho eo motho a tshwanetseng ho ithuta yona, mme ho hotle ho fumana keletso ho ba tsebang haholo. Tjhelete eo o e sebedisang ho fumana keletso e tla o thusa ho baballa tjhelete e ngata qetellong.

JANE MCPHERSON, MANEJARA WA LENANEO
LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI

Utlwisisa seo o se etsang le hore hobaneng o se etsa

LENANEONG LA RONA RE TSWELA PELE HO TSETELA BATHONG KA DIHLOPHA TSA BOITHUTO, MATSATS'I A BALEMI, KA TSHEHETSO POLASING, PULA IMVU-LA HAMMOHO LE KA DITHUTO TSE FAPANENG TSA KWETLISO. NAKO LE NAKO RE TSHWANETSE HO LEKOLA MAEMO – NA RE NA LE SEKGAPHA SE HLOKA-HALANG MEKGWENG E SEBEDISWANG KE BALEMI MABAPI LE TLHAHISO?

Re leka ka hohle ho etela masimo a balemi kaofela kgafetsa ka moo re ka kgonang, empa re sitwa ho bona seo molemi ka mong a se etsang masimong a hae. Re itshetlehile ka wena hore o ipotse tse ding tsa dipotso tse hlahellang tlase mona:

- Ke hlahisa dijothollo tsa ka mofuteng ofe wa mobu?
- Ke jetse dihekthara tse kae ka palo?
- Botebo bo ka lengwang mobung wa ka ke bo bokae?
- Boemo ba pH ba mobu wa ka ke bofe?
- Boemo ba menontsha ya mobu wa ka ke bofe (P le K)?
- Pula ya selemo e lebelletsweng lebatoweng la ka ke e kae?
- Selemong se tlwaelehileng, ke kotulo e kae eo ke e lebelletseng lebatoweng la ka?
- Na ke na le pane (lekgapetla) ya mohoma masimong a ka?
- Ke ile ka jala sejothollo sefe, mme na e bile kgetho e ntle?
- Nako e ntle ka ho fetisisa ke efe ya ho jala semela sa ka, mme hobaneng nako ena e le e ntle haholo?
- Ke entse qeto jwang ya hore ke manyolo afe a ka sebediswang, mme ho ka sebediswa a makae?
- Ke mofuta ofe wa peo oo ke o jetseng, mme ke sefe se nkgannetseng qetong eo?
- Palo ya bongata ba dimela tseo ke di batlang e bile e kae?
- Ke fihlelletse palo e kae ya dimela qetellong?
- Ke ne ke rerile ho sebedisa manyolo a makae, mme ke fihlelletse eng?

- Ke nkile mehato efe ho laola dikokwanyana le malwetse dijothollong tsa ka?
- Taolo ya ka ya manyolo e bile jwang?
- Ke manyolo afe a tshwenyang haholo masimong a ka?
- Ke sebedisitse tjelele e kae ho hlahisa dijothollo?
- Ke fihlelletse theko efe toneng ka nngwe, mme hoo ho bile jwang papisong le tse ding?
- Dijothollo di ntjele bokae hekthara ka nngwe?
- Dijothollo di ntjele bokae tone ka nngwe?
- Ka mora ho kotula dijothollo tsena, ke rerile ho jala eng masimong ao selemong se tlang?
- Ke ilo tshehetsa jwang ka tjelele dijothollo tse hlahlamang?
- Na diterekere tsa ka di lekane ho sebetisa sebaka seo ke se sebedisang?
- Na ke tla kgona ho phetha mosebetsi ohle ka nako e nepahetseng?
- Na ke na le disebediswa tsa temo tseo ke di hlokanang ho hlahisa dijothollo? Haeba o hloleha ho araba dipotso tsena, mohlomong o tshwanela ho boela o ilo sheba dibukana tse fapaneng tsa tataiso hape, kapa o kene thutong e nngwe. Tsena ke ona motheo, mme haeba o tshwanela ho ba molemi wa sebele, o tlamehile ho kgona ho araba dipotso tsena.

Re le basebetsi Lenaneong la Ntshetsopele ya Molemi re mpa re o lem-osa dipotso tseo wena ka sebele o tshwanetseng ho ipotsa tsona. O tshwanetse ho utlwisisa seo o tlamehileng ho se etsa, le hore hobaneng o se etsa. Ha o se o ile wa utlwisisa mantswe ana, “hobaneng” le “ka hoo” jwale o tshwanetse ho nka mehato ya ho sebetisa –O tshwanetse ho kenya tshebetsong seo o ithutileng sona e le hore mesebetsi ya hao ya temo e kgone ho ntlafala. Ke phetho, ke tu!

**JANE MCPHERSON, MANEJARA WA LENANEO
LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI**

Kotulo

– re dihela dikgala bukeng ya tlhahiso

MOHLOMONG O SEBEDITSE KA THATA NAKONG YOHLE YA SEHLA – O LOKISA MOBU, O JALA DIJOTHOLLO, O LAOLA MAHOLA LE DIKOKWANYANA, MME JWALE KE NAKO YA HO KOTULA – HO KOTULA MOFUFUTSO WA MATSOHO A HAO. MOHATO ONA WA HO DIHELLA DIKGALA, JWALO KA E MENG, O HLOKA LEIHO LE TJHATSI LA HAO.

Mongobo o tshwerweng ke dijothollo

Ka baka la nnete ya hore mongobo o phahameng o superweng ke dijothollo tsa poone o ka nna wa etsa hore di bole kapa di pute, dijothollo di tshwanetse ho ba mohatong o amohelang wa ho oma pele di kotulwa. Le ha ho le jwalo, kotulo ha e a tshwanela ho diehiswa ntle le mabaka hobane dijothollo di ka senyeha masimong ka baka la maemo a lehodimo le dikokwanyana. Pele ho qalwa ka kotulo, keletso ke hore ho nkuwe sampole ya dijothollo tse beilweng tekong ya ho bona mohato wa mongobo ho tsona. Dijothollo di ka rekiswa le ho bolokwa ha mohato wa mongobo wa tsona o sa fete 14%. Di ka nna tsa kotulwa le ha di le mohatong o fetang mono, empa ho tla tlameha hore di omiswe pele.

Ho bolokwa ha dijothollo setorong

Dikgato le dikgolabolokwe ke kotsi e kgolo dijothollong pele le ka mora kotulo. Dibaka tsa polokelo di tshwanetse ho hlokomelwa kgafetsa ka thata hore dikokwanyana le tsohle tse tshwenyang di laolwe ka tshwanelo.

Melao e laolang ho kereita

Melao ya ho kereita e reretswe ho tshireletsa bophelo bo botle ba diphoofolo le ba batho. Melao ena e kentswe tshetsong ka sepheo sa ho mmara dijothollo tsa boleng bo amohelang, hammoho le ho tiisa hore boemo le boleng di dula di phahame. Ka ha ho maraka ho etsahala ho tloha moo di bokellwang teng (*depots*) lefatshe ka bophara, ho bohlokwa hore boemo bo

phahameng ba tsona bo nne bo bolokwe bo le hodimo ka nako tsohle. Ho kereita ho thusa diindasteri tse sebetsanang le dijothollo hore di kgone ho reka ho ya ka dikereiti tse fapaneng, le hore di tiisetse ka boleng ba dijothollo. Poone e ka nna ya rekiswa e le thepa e ngata e bokelletsweng, kapa ya rekiswa e sa senyeha, mme ya rekiswa ka mekotla e hlwekileng e tshetseng poone ya boima ba 70 kg.

Dintlhakgolo tsa ho kereita

Melao ya ho kereita e kgetholla kgahlanong le ho ba teng ha:

- **“Tse tswang ka ntle”** – hona ke eng kapa eng eo e seng karolo ya poone, mohlala, dikarolwana tsa semela, dipeo tsa mahola kapa tsa dijothollo tse ding, majwenyana, mobu, jwalojwalo.
- **“Poone e lemetse”** – hona e ka nna ya ba e ometse, e metseng, e putileng, e pshatlehileng, e sentsweng ke dikokwanyana, e silafetseng kapa e hahlametse, hammoho le ya boleng bo tlase.
- **“Poone ya mmala osele”** – ena e ka nna ya ba poone e tsehlha ka hara poone e tshweu kapa poone e tshweu ka hara e tsehlha.
- **“Poone e nang le bopinki”** – ke poone e nang le mmala o pinki.
- **“Poone e hlasetse”** ke dikokwanyana tse ntseng di phela” – hona ho a ithalosa.

Ho tla dula ho ntse ho le teng mmara wa poone e hlwekileng, e ommeng, ya boleng bo botle – hangata re utlwa sello sa hore ha ho mmara wa sehlahiswa. Nnete ke hore haeba sehlahiswa sa hao se kgotsofatsa maemo a batlahalang, a batlwang ke mmara, o tla kgona ho se rekisa. Etsa bonnete hore o entse tsohle tse hlokalang ho lahisa sejothollo sa boleng bo botle. Ke phetho, ke tu!

JANE MCPHERSON, MANEJARA WA LENANEO
LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI

*Kgatiso ena e tsheheditse ke
ba Maize Trust.*

GRAIN SA

PO Box 88, Bothaville, 9660
► (056) 515-2145 ◀
www.grainsa.co.za

MANEJARA WA LENANEO

Jane McPherson
► 082 854 7171 ◀

MANAGER: TRAINING & DEVELOPMENT

Willie Kotzé
► 082 535 5250 ◀

SPECIALIST: FIELD SERVICES

Danie van den Berg
► 071 675 5497 ◀

PHATLALATSO: PULA-IMVULA

Debbie Boshoff
► (056) 515-0947 ◀

BAHOKAHANYI BA PROVENSE

Daan Bosman
Mpumalanga (Bronkhorstspuit)
► 082 579 1124 ◀

Johan Kriel
Free State (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀

Jerry Mhombathi
Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ◀

Lawrence Luthango
Eastern Cape (Mthatha)
► 083 389 7308 ◀

Jurie Mentz
KwaZulu-Natal and Mpumalanga
► 082 354 5749 ◀

Ian Househam
Eastern Cape (Kokstad)
► 078 791 1004 ◀

Naas Gouws
Mpumalanga (Belfast)
► 072 726 7219 ◀

Toit Wessels
Western Cape (Paarl)
► 082 658 6552 ◀

DESIGN, LAYOUT AND PRINTING

Infoworks
► (018) 468-2716 ◀
www.infoworks.biz

PULA IMVULA E FUMANWA KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho,

Senyesemane, Seburu, Setswana,
Sesotho sa Leboya, Sesulu, Seqhotsa.

Grain SA e bula ofisi Kapa Bophirimela

GRAIN SA E BUTSE OFISI KAPA BOPHIRIMELA, MME ATERESE KE 262 MAIN STREET, PAARL. RE KGETHILE TOIT WESSELS HORE E BE MOHOKAHANYI WA PROVENSE. TOIT O TSEBAHALA HAHOLO INDASTERING YA DIJOTHOLLO LEBATOWENG LA KAPA BOPHIRIMELA LE LA KAPA BORWA, MME O NNILE A KENA KA SETOTSWANA KGWEBONG YA DIJOTHOLLO DILEMONG TSE ROBONG FETILENG – HAHOLOHOLO KA KORO LE CANOLA.

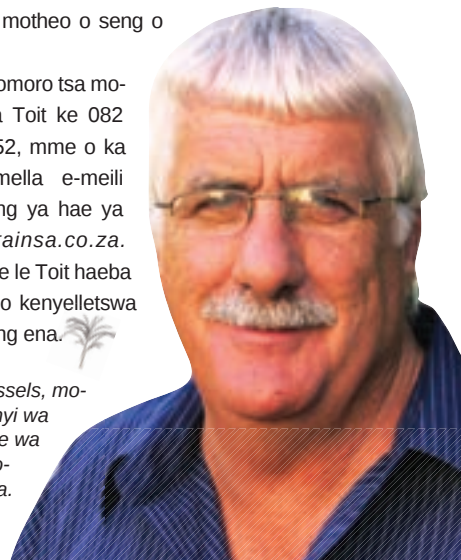
Toit o tla be a hlwaya balemi kaofela ba ntseng ba tswela pele le ho hlwaya menyetla e metjha ya balemi ba tswelang pele ka sepheo sa ho ba fa boitsebelo le tsebo hore ba fetohe balemi ba makgonthe ba nang le bokgoni. Sepheo le morero wa lenaneo lohle ke “Ho ntshetsa pele balemi ba batsho jwalo ka bahwebi ba filweng bokgoni le ho kenya letsoho tshireletsong ya dijo tsa lelapa le tsa naha ka tshebediso e matla ya mehlodi ya tlhaho eo molemi a nang le yona”.

Ho la Kapa ho bile siyo “ho tsetelwa ho et-

swang bathong” – lenaneo le tsepamisitse maikutlo ntshetsopeleng ya molemi ka mong. Ntshetsopele ke mohato wa ho tisa phetoho e ntle bophelong ba motho, mme moo re simollang teng ke maemong a jwale – re tlamehile ho aha hodima motheo o seng o le teng.

Dinomoro tsa mohala tsa Toit ke 082 658 6552, mme o ka mo romella e-meili atereseng ya hae ya toit@grainsa.co.za. Ikopanye le Toit haeba o rata ho kenyelletswa mehatong ena.

*Toit Wessels, mo-
hokahanyi wa
provense wa
Kapa Bo-
phirimela.*

*Seo ke se utlwang ke a se lebala, seo ke se bonang ke
a se hopola, seo ke se etsang ke a se utlwisisa.*

Ke diprojeke tse kae tseo o ka di kgonang?

HO TENG DIPROJEKE TSE NGATA TSE FAPANENG TSE KA ETSWANG MAPOLASING A MANGATA – NAMA YA KGOMO, LEBESE, DIKOLIBE, MAHE, DIJOTHOLLO, DINKU, PHEPO YA DIPHOFOLO TSE ILO HLAJWA, TLHAHISO YA DIJOTHOLLO, MEROHO, DIPODI, DITHOLWANA, FURU YA DIJOTHOLLO, JWALO-JWALO. RE KA RE, MOHLOMONG O KA IKGETHELA TSE ITSENG LETHATHAMONG LENA TSEO O KA BANG LE TSONA POLASING YA HAO. POTSO KE HORE – KE DIPROJEKE TSE KAE TSEO O KA DI KAGONANG?

Bophelong, ntho e nngwe le e nngwe e tadimeha e le bonolo ha o e sheba o le hole, empa nnete ya taba ke hore dintho tse ngata ha di bonolo jwalo! A re nke mohlala wa lebeso – o tshwanetse ho ba le meralo ya motheo haeba o motho ya sebetsang ka lebeso, dikgomo tsa lebeso, dipoho le manamane; o tshwanetse ho ba le furu e tlamehang ho dula e le teng selemo sohle; o tshwanetse ho utlwisisa ditlhoko tsa menontsha ya dikgomo kaofela mehatong yohle ya kgolo ya tsona le ya dinako tsa ho ntsha lebeso le lengata; o tshwanetse ho tseba bophelo bo botle (*health*) ba phoofolo – lehlakore la tse thibelwang le la tse fodisang, hlweko ya lebeso, ho marakwa ha dihlahiswa tse foreshe, taolo ya mose-

betsi le ya ditjhelete. Tsena ke tse amanang feela le tsa lebeso...

Kaofela ha yona mesebetsi ena e na le mathata a yona, mme hore o tswela pele o tlamehile ho hlola mathata ana kaofela.

Hangata, ho teng baeletsi ba atamelang temo ka mokgwa o phahameng haholo wa thuteho, ba etsang moralo wa kgwebo o kenyeletsang mesebetsi (diprojeke) e mene ka nako e le nngwe. Ona ke mohato o kotsi ho molemi ya ntseng a thuthuha. Nka eletska ka hore o etse tekolo e phethahetseng ya polasi ya hao, mme o kenyelletse ditabatabelo le matla a hao ho tsona. Haeba o motho ya ratang mehlape, shebana feela le mehlape – o tlamehile ho rata seo o se etsang, ho seng jwalo, o ke ke wa atleha. Temo e fetoha bophelo ba hao, mme o ke ke wa phela bophelo bohle ba hao o ntse o etsa ntho e sa o natefeleng! Hang ha o se o kgona ho etsa mosebetsi o itseng hantle, jwale o ka tswela pele ho etsa o mong – mesebetsi e mengata, e fapaneng, e etswang ka nako e le nngwe e imela motho ho e etsa.

**JANE MCPHERSON, MANEJARA WA LENANEO
LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI**